

Protokoll fört vid enskild föredragning

Utbildnings- och kulturavdelningen
Kulturbyrån, U3

Beslutande
Viceantråd
Annika Hambrudd

Föredragande
Specialsakkunnig
Anneli Sundkvist

Justerat
Omedelbart

Nr 67

Tillstånd för gränsbestämning av fast fornlämningar Su 12.12 och 12.19, Kastelholm samt arkeologisk utredning av den del av fastighet 771-412-1-29 som är belägen mellan fornlämningarna i Kastelholm, Sund
ÅLR 2023/4202
152 U3

Ärende

Kulturbyrån ska genomföra en gränsbestämning av fornlämningar Su 12.12 och 12.19 samt en arkeologisk utredning av den del av fastighet 771-412-1-29 som är belägen inom inrättat skyddsområde mellan nämnda lämningar i Kastelholm, Sund. Projektet syfte är att på anhållan av landskapets fastighetsverk utreda gränserna för de fasta fornlämningarna, för att undersöka om förutsättningar finns för att ta delar av den aktuella fastigheten i anspråk som golfbana utan att fasta fornlämningar påverkas.

Beslut

Ålands landskapsregering beslöt att bevilja Kulturbyrån tillstånd för att utföra gränsbestämning av fasta fornlämningar Su 12.12 och 12.19 samt arkeologisk utredning av del av fastigheten 771-412-1-29 i Kastelholm, Sund.

Tillståndet beviljas på följande villkor:

1. Den som beviljats tillstånd ska genomföra gränsbestämningen och utredningen i enlighet med ansökan, den fastslagna undersökningsplanen och villkoren som ställs i detta beslut.
2. Projektledare är antikvarie Jenni Lucenius.
3. Tillståndet för fältarbetet gäller de ytor och den omfattningen som framgår av till undersökningsplanen (**bilaga 1, U324E25**) bifogad till anhållan.
4. Den som beviljats undersökningstillstånd ska utreda eventuella tillståndsförfaranden från andra myndigheter och ansvarar även för eventuella avtal med fastighetsägaren. Tidpunkt för arkeologiska undersökningar ska i god

tid meddelas till fastighetsägaren. Fastighetsägaren ansvarar för kontakter och tillstånd mot arrendetagare.

5. Undersökningen ska planeras och utföras så att den inte orsakar fastighetsägaren eller någon annan sådan skada, som berättigar dessa parter till ersättning från Ålands landskapsregering.
6. Samtliga fynd av forntida karaktär som påträffas i samband med undersökningen ska tillvaratas, katalogiseras och lämnas i projektslutet över till Ålands landskapsregering, Ålands museum, enligt accessionsnummer och anvisningar som Ålands museum tillhandahåller.
7. Om det i undersökningen framkommer oväntade fynd eller avvikande arkeologiska anläggningar med särskilda skydds-, förvarings- eller konserveringsbehov ska den som beviljats undersökningstillstånd omedelbart kontakta landskapsregeringen, som beslutar om fortsatta åtgärder.
8. Eventuella lösa fornföremål som mottagits eller på andra sätt tillvaratagits i samband med undersökningen men som inte kan sättas i samband med den, skall utan dröjsmål tillställas landskapsregeringen, tillsammans med information om dess fyndplats och fyndomständigheter.
9. Efter fältarbetet ska den undersökta ytan fyllas igen och platsen återställas.
10. Den som beviljats undersökningstillstånd ska leverera en undersökningsrapport till Ålands landskapsregering. Undertecknad undersökningsrapport med kartbilagor och kompletta fynd-, foto-, ritnings- och andra förteckningar ska vara kulturbyrån tillhanda senast sex månader efter fältarbetets slut. Rapporten arkiveras hos Ålands landskapsregering och behandlas enligt offentlighetslag (2021:79) för Åland.

Rapporten ska innehålla följande bilagor: en fotolista där de med rapporten överlämnade digitala fotografierna finns listade, en fyndlista där de i projektet katalogiserade fynden finns listade samt kopior på kartor och ritningar.

Med rapporten skall även GIS-data inlämnas till landskapsregeringen enligt följande: area- fil för undersökningsområdet till sin helhet, samt för de ytor som har undersökts genom markingrepp (grävda ytor. Data ska överlämnas som Shape-filer i EUREF FIN TM35FIN/N2000-koordinatsystem. Dessa data ligger till grund för upprätthållande av fornminnesregister och övriga kartbaserade register vid Ålands landskapsregering.

11. Den som beviljats undersökningstillstånd ansvarar för rätt behandling, rensning, katalogisering, förpackning och numrering av fyndmaterialet samt att på överenskommet sätt behandla och genomföra naturvetenskapliga analyser av provmaterialet. Fyndmaterialet och andra tillvaratagna material skall under undersökningens gång förvaras så att utomstående personer okontrollerat inte kan få tillgång till materialet och så att lokalerna inte skadar materialet.
12. Den som beviljats undersökningstillstånd ansvarar för föremålets eventuella konservering.
13. Undersökningen följer Museiverkets kvalitetsanvisningar och principer för god vetenskaplig praxis. Allmänt omfattar landskapsregeringen de riktlinjer för

arkeologiska rapporter som följer Museiverkets kvalitetsanvisningar om arkeologisk rapportering (kapitel 6.4), till den del de är ändamålsenliga och applicerbara på åländsk lagstiftning. ([Kvalitetsanvisningar för arkeologiska fältarbeten - Museiverket \(museovirasto.fi\)](#)).

Motivering

Landskapsregeringen har beviljat tillstånd till gränsbestämmande undersökningar av fasta fornlämningar Su 12.12 och 12.19 samt arkeologisk utredning av den del av fastighet 771-412-1-29 som är belägen mellan lämningarna inom inrättat skyddsområde samt delvis inom område för byggnadsminnet Kastelholms kungsgård.

Landskapsregeringen konstaterar att platsen till den planerade undersökningen berör fasta fornlämningar Su 12.12 och 12.19 jämte skyddsområde, som är fredade från alla ingrepp enligt 1 § i landskapslagen (1965:9) om fornminnen. Enligt 10 § 1 mom. i fornminneslagen har landskapet rätt att undersöka en fast fornlämning. Undersökningsområdet tangerar även byggnadsminnet Kastelholms kungsgård och till den delen skall LL (1988:56) om skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse samt skyddsbestämmelserna för byggnadsminnet följas.

Undersökningen genomförs under hösten 2024. Projektledare och utgrävningsledare för undersökningen samt efterarbetet är antikvarie Jenni Lucenius.

Landskapsregeringen beviljar med stöd av 10 § i fornminneslagen tillstånd för en arkeologisk undersökning av fast fornlämning Sa 20.8.

Tillämpade lagrum

110 och 21 §§ Landskapslag (1965:9) om fornminnen

Offentlighetslag (2021:79) för Åland

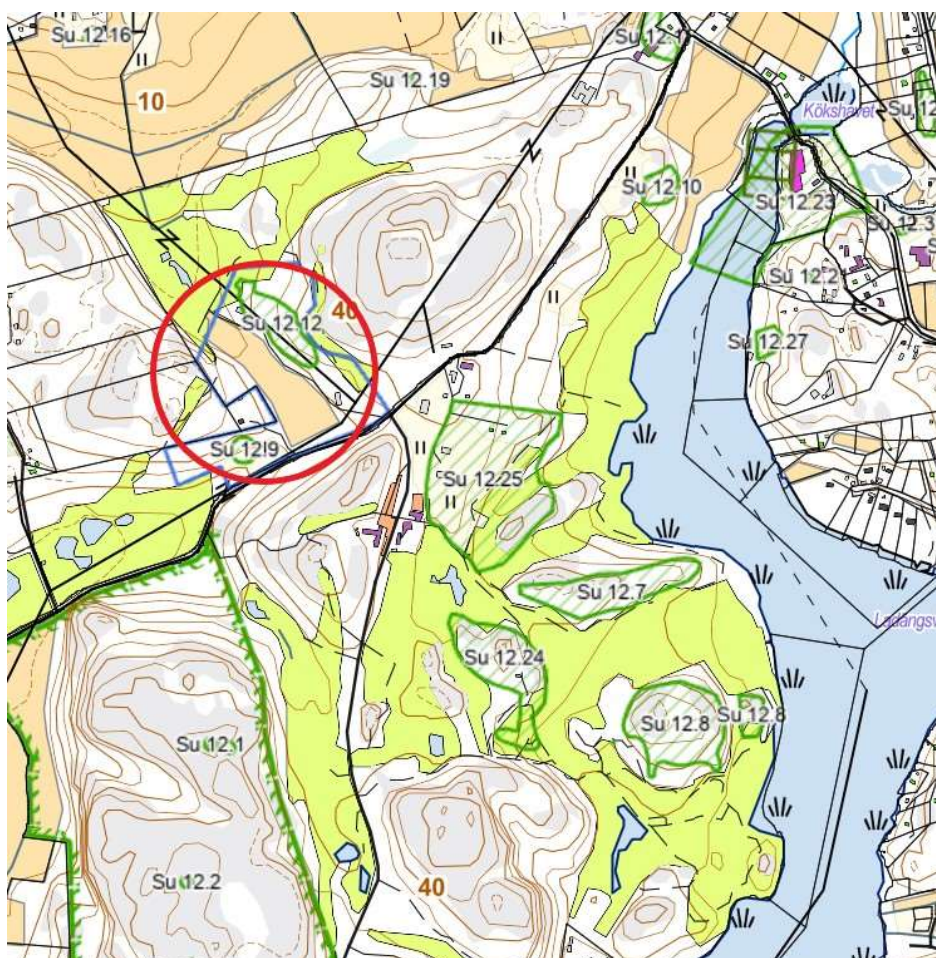
6 § Landskapslagen (1993: 27) om grunderna för avgifter till landskapet

LL (1988:56) om skydd av kulturhistoriskt värdefull bebyggelse

Undersökningsplan: gränsbestämning av fornlämningar Su 12.12 och 12.19, Kastelholm samt arkeologisk utredning av den del av fastighet 771-412-1-29 som är belägen mellan fornlämningarna

Ärendets bakgrund

Ålands Golfklubb vill flytta ett hål på golfbanan i Kastelholm, Sunds kommun. Marken (fastighet 771-412-1-29) ägs av Landskapet och är för närvarande utarrenderad som bete och vallproduktion. Sedan tidigare är det känt att platsen för golfbanan ligger inom ett mycket fornlämningstätt område. Den yta som föreslås tas i anspråk ligger innanför det 1991 fastslagna skyddsområdet för fornlämningarna Su 12.9 (bebyggelse lämningar) och Su 12.12 (gravfält) (fig 1). Ytan tangerar byggnadsminnet Kastelholms kungsgård.

Figur 1. Utdrag från terrängkartan med utredningsområdet markerad med röd cirkel. De i texten omnämnda fornlämningarna Su 12.9 och 12.12 syns direkt söder respektive norr om utredningsområdet innanför cirkeln.

Detta innebär att arkeologiska insatser krävs om ingrepp ska göras och markanvändningen ska ändras: dels behöver de kända fornlämningarna Su 12.12 och Su 12.19 gränsbestämmas, dels behövs en arkeologisk

utredning utföras i syfte att fastslå eventuell förekomst av sedan tidigare inte kända fasta fornlämningar mellan de kända lämningarna samt om möjligt avgränsa eventuell ny fornlämning.

Antikvarisk bakgrund

Topografi och fornlämningsmiljö

Ålands golfbana ligger i direkt närhet till Kastelholms slott och inom gränserna för kungsgårdens mark. Höjden över havet inom golfbanans befintliga område varierar från helt strandnära till ca 30 meter. Fornlämningsmässigt karaktäriseras området främst av lämningar från järnåldern och framåt (tab 1).

Tabell 1. Kända fornlämningar inom på samma landmassa inom ca en km från utredningsområdet, se även figur 1.

Su 12.	Typ	Närmare bestämning	Datering	Kommentar
7	Höggravfält + husgrunder	137 gravar + minst 2 husgrunder	600 - 1050	Gravfältet totalundersökt 1962-67. Två husgrunder undersökta
7	Husgrund	3 husgrunder		Plats för medeltida gård samt torpbebyggelse
8	Höggravfält	5 högar	Y jäå	
8	Gravar	2 högar	Y jäå	
9	Bebyggelseämningar	Husgrunder		Två anläggningar undersökta 1953 (hus 6) och 1965-66.
10	Höggravfält	39 gravar	Jää/y jää	
12	Höggravfält	116 gravar (två grupper med 30 m avstånd)	Jää/ y jää	Skadat av ägoväg, sandtäckt och bete. En skadad grav undersökt 1999.
24	Boplats	2 husgrunder	Sentida	
25	Boplats	2 husgrunder	Jää-	Delundersökt 1985.
26	Grav	Röse, 6 x 4 x 0,7 m		Monumentalt läge på berg.

Utredningsområdet, som helhet är ca 30 000 m² och består av åkermark. Det är beläget 15-20 meter (V-Ö) över havet och omgärdas i norr och söder av två höjdryggar som når upp till 35-40 meter. På dessa höjders sluttningar ligger kända fornlämningar i form av gravfältet Su 12.12 i norr och husgrunderna Su 12.9 i söder. Drygt 200 m österut finns ytterligare kända boplatslämningar i form av Su 12.25. Samtliga dessa lämningar har varit föremål för arkeologiska undersökningar i olika omgångar och presenteras närmare nedan.

Tidigare undersökningar av betydelse i närområdet

Höggravfältet Su 12.12 (också känt som *Stora gravfältet vid Kastelholms gård*, IK 252) ligger på 20-meterskurvan och består totalt av 116 lämningar i olika grupper. Genom åren har skador uppstått. Gravfältet har ett utsatta läge intill en väg och har även betats av får. En skadad gravhögd undersöktes år 1999. Den befanns innehålla en brandgrav med fynd i form av kamfragment, nitar, spikar, fragment av brynen och keramik (Tomtlund 2000:7ff). Graven daterades inte vid undersökningen men möjligheter finns med tanke på

fynd av keramik. Den bör dock tillhöra järnåldern och sannolikt den senare delen av perioden i och med gravformen hög.

Av husgrunderna Su 12.9 har två undersökts, men den tillgängliga dokumentationen är bristfällig. Från 1953 års utgrävning av "hus 6" finns husplan och fyndlista. Husets datering går inte att bestämma baserat på fyndbeskrivningarna eller husets konstruktion bortsett från att om det är förhistoriskt måste det vara periodens senare del. Husgrunden var orienterad NV – SÖ, hade syllstenar på östra långsidan och båda kortsidorna och möjlig väggränna längs västra långsidan och norra kortsidan. Måtten var ungefär 14 X 10 m. Eventuellt fanns en inre konstruktion av stolpar. Det är oklart om det är rester av takbärare eller mellanväggar. Huskonstruktionen pekar på vikingatid, men det är inte klart.

Boplatzlämningarna Su 12.25 påträffades år 1985 vid en provundersökning inför anläggandet av golfbanans hål 10-18 (Nunez 1985). Undersökningarna genomfördes med ett antal provgropar och/eller schakt. Det förhistoriska materialet bestod till påfallande stor del av keramik daterad till yngre järnålder (Nunez 1985:6ff). Utöver detta resulterade undersökningarna i kulturlager, lerklining, fragment av vävtyngder, slagg och enstaka järnföremål. Metallfynden var förhållandevis få, speciellt med tanke på tidsperioden, men detta kan förklaras av att metalldetektor inte användes. I ett närbeläget ledningsschakt påträffades husgrunder, vilka av Nunez daterades till vikingatid (1985:14). Att det var fråga om boplatzlämningar även inom andra delar av de undersökta ytorna fastslogs.

Ovan nämnda lämningar angränsar till utredningsområdet. Förutom undersökningar av dessa har höggravfältet Su 12.7 totalundersökts på 1960-talet (Kivikoski 1980). Gravfältet dateras till yngre järnåldern. Många fler undersökningar har utförts i närheten av Kastelholms slott.

Övriga lämningar i närområdet

Utöver Kastelholms slott (Su 12.23) med relaterade miljöer karaktäriseras området av rik förekomst av gravar och gravfält (tab 1). Dessa var vanligen strandnära under brons- och järnåldern och/eller anlagda i monumentala lägen.

Utredningsområdets potential

Sett till läget mellan ett höggravfält (Su 12.12) och en husgrundsbebyggelse (Su 12.9) och i direkt närhet till kända boplatzlämningar (Su 12.25) har utredningsområdet stor potential att innehålla lämningar efter framför allt järnåldersbebyggelse. Området var torrlagt under hela järnåldern och lämningar från hela perioden kan därför finnas inom ytan. Några gravfält med tydlig datering till äldre järnålder finns dock inte i området.

Sammantaget vittnar den stora mängden gravar från i huvudsak yngre järnålder om att det finns potential för att hitta framför allt fler boplatser från perioden i närområdet. Undersökningarna av de kända boplatserna Su 12.9 och 12.25 är småskaliga och dokumentationen från den förstnämnda bristfällig. Det är ändå uppenbart att det rimligtvis bör finnas fler bosättningar.

Referenser

Kivikoski, E. *Långängsbacken. Ett gravfält från yngre järnåldern på Åland*. Finska Fornminnesföreningens Tidskrift 80. Helsingfors.

Nunez, M. 1985. *Provundersökning vid den planerade golfbanan i Kastelholm*.

Tomtlund, J-E. 2000. *Skadad gravhög. Undersökning och restaurering av anl 99, gravfält Su 12.12, Kastelholm*. Rapport. Arkeologiska sektionen 2000. Mariehamn.

Metod och genomförande

Utredningsgrävning

Utredningen genomförs med maskingrävda sökschakt. Larvburen grävmaskin med rotortilt används. Schakt grävs generellt med bred skopbredd och om 1-2 maskinlängder, men detta kan varieras.

Metalldetektorkartering görs skiktvis i samband med schaktningsarbetet.

Schaktningsarbetet utgår från kända fornlämningar för att i första hand avgränsa dessa. När fornlämningens gränser är klarlagda grävs sökschakt i ytan mellan lämningarna för att säkerställa att inte okända lämningar finns mellan Su 12.12 och 12.19. Schakt fördelas här på de topografiskt mest gynnsamma ytorna. Variation i fråga om schaktens orientering eftersträvas. Om fornlämning påträffas ska den, om så det är möjligt, även avgränsas inom ramen för utredningen.

Enskilda anläggningar undersöks då det är nödvändigt för att fastslå fornlämning samt för att ta fram daterande material. Eventuella kulturlager lämnas in situ, men provrutor/schakt grävs och lager undersöks för att klargöra djup och innehåll. Kulturlager kan provtas och vattensållas för att ge en uppfattning om den vetenskapliga potentialen.

Alla schakt fylls igen efter avslutat arbete.

Dokumentation

Läget för schakt, lager, anläggningar och lösfynd dokumenteras digitalt. Mätdata bearbetas i Arc-GIS alternativt Q-GIS för produktion av planer. Fynd som påträffas i kontext knyts till denna. Översiktsfotografier tas med drönare före påbörjad schaktning och vid behov under tiden av speciellt intressanta schakt samt för att dokumentera arbetet. Dokumentation av enstaka lager och anläggningar görs för hand och med digitalt foto.

Omfattning

För gränsbestämning beräknas upp till ca 10 % av den för denna åtgärd aktuella ytan öppnas. För utredningen beräknas 2-4 % av den resterande ytan schaktas. Den beräknade avbaningstakten är 300 m²/dag. Totalt förväntas arbetet ta ca en arbetsvecka då upp till 1500 m² kan öppnas (5 % av hela ytan).

Påträffade anläggningar och lager undersöks endast om så krävs för att deras typ och karaktär ska kunna fastslås samt, i vissa fall, för att ta fram daterbart material.

Frågeställningar

Hypotesen är att det inom utredningsområdet kan finnas en järnåldersboplats. Antagandet bygger på det topografiska läget och närhet till kända fornlämningar (se ovan). Om fornlämning påträffas förväntas utredningen kunna besvara frågeställningar om:

- Datering
- Typ (boplats?), karaktär (förekomst av byggnader, aktivitetsområden, hägnader osv) och intensitet (anläggningstäthet och stratigrafi)
- Fornlämningens innehåll i fråga om fyndmaterial och osteologiskt material
- Fornlämningens avgränsning
- Fornlämningens vetenskapliga potential

De två sistnämnda kan sannolikt endast besvaras översiktligt inom ramen för en arkeologisk utredning.

Analyser

Inom utredningen planeras analyser (tabell 1). Analyserna genomförs endast om material från lämpliga kontexter framkommer.

Prov för 14C-analys tas från säkra kontexter vilket avser väl kända anläggningstyper. Provtagningen syftar till att fastslå fornlämningsstatus, vilket innebär att variation i anläggningstyp inte eftersträvas. Det finns en medvetenhet om att det är möjligt att datering av enbart härdar kan snedvrیدا bilden av datering inom järnåldern till förmån för den äldre delen av perioden. Å andra sidan är äldre järnåldersboplatser sällsynta på gränsen till okända på Åland varför en dateringsmetod som prioriterar dem vore intressant. Yngre järnåldern förväntas fångas på fyndnivå (se även ovan, Utredningsområdets potential).

Vid undersökningarna av Su 12.25 påträffades för perioden mycket stora mängder keramik. Av denna anledning har en kostnadspost för keramikanalys förts in.

Typ	Antal	Syfte	Förslag på utförare
14C	3	Datering	Uppsala universitet
Vedartsanalys	3	Ta fram material för datering	Antraco HB
Osteologisk analys	8 h	Översiktlig analys (artbestämning)	SAU el KM
Keramikanalys	8 h	Datering	KKS
Konservering	2	Datering mm	Oxider AB

Då metalldetektor ska användas har konservering förts in i kostnadsberäkningen. Summan €1000 är en schablonkostnad och förväntas täcka 2-3 mindre föremål. Om fler föremål med konserveringsbehov påträffas avbryts metalldetektorkarteringen för bedömning.